

T. XXIX (2026) Z. 1 (81)
ISSN 1509-1074
10.24425/rhpp.2026.158803

**ROCZNIK
HISTORII PRASY POLSKIEJ**

Retelling the Battle of the
Yalu River (1904):
A reassessment of Russian
and British sources and reports
in the Warsaw press

**Wybrane aspekty bitwy
nad rzeką Yalu w oparciu
o źródła rosyjskie
i brytyjskie oraz prasę
warszawską**

badacz niezależny
e-mail: marekjancz@wp.pl
<https://orcid.org/0000-0001-7129-1229>

**Marek
WEGNER**

KEY WORDS:
Russo-Japanese War, land operations, reliability
of geographical referencing, verification

SŁOWA KLUCZOWE:
wojna rosyjsko-japońska, działania lądowe,
bitwa nad rzeką Yalu, Rosja, Japonia

Streszczenie

W niniejszym artykule przedstawione zostały wybrane aspekty działań lądowych starcia nad rzeką Yalu trwającego od 16 (29) kwietnia do 18 kwietnia (1 maja) 1904 roku podczas wstępnej fazy wojny japońsko-rosyjskiej. Jest to temat rzadko pojawiający się w książkach dotyczących tego okresu, większy nacisk kładzie się na bitwy morskie. Autor korzystał z opracowań polskich oraz obcojęzycznych, w większości oparł swoje rozważania na źródłach angielskich i carskich. Obecne w pracy są również pewne telegramy i depesze pojawiające się na łamach „Kuriera Warszawskiego” oraz tłumaczenia raportów dowódców Mikołaja II umieszczone w tej gazecie. Praca została podzielona na kilka części. W każdej z nich autor krótko opisał jeden dzień działań wojennych, wybierając — z powodu bogactwa materiału źródłowego — niektóre elementy. Po każdym takim fragmencie umieszczone są wzmianki na temat strat rosyjskich i japońskich, które pojawiały się w opracowaniach i wspomnieniach pisanych po czasie przez naocznych świadków oraz ludzi zajmujących się tą tematyką. Problematyczne okazały się zwłaszcza różne nazewnictwa poszczególnych fragmentów terenu, co próbował w miarę możliwości wyeliminować piszący. Z tekstu jednoznacznie wynika, że — w konfrontacji z literaturą przedmiotu — niektóre wnioski dowódców były błędne. Ponadto dochodziło niejednokrotnie do zafałszowań oraz kłamstw co do powodu ataku w konkretnym czasie i miejscu, czego przykłady zostały podane. W zakończeniu autor podsumował swoje spostrzeżenia oraz wyciągnął wnioski na temat przedstawień tej bitwy w publikacjach współczesnych oraz tych wydanych w okresie wojny lub krótko po jej zakończeniu.

Summary

This article revisits some aspects of the land operations in the Battle of Yalu River, which lasted from 16 April to 18 April O.S. (29 April – 1 May) 1904, during the early phase of the Russo-Japanese War. In contrast to the subsequent naval battles, the Crossing of the Yalu River has rarely been given as much attention as it deserves. This article attempts to redress the balance with the help of Polish and foreign, predominantly English and Russian, sources and studies. A distinct category of sources are telegraph reports and messages detailing the events at the front line and the official reports issued by the Russian High Command – all of them published day-by-day in the leading Warsaw newspaper *Kurier Warszawski*. The article is divided into sections, arranged in chronological order and designed to follow the progress of the battle through short summaries, which, let it be made clear, cannot help to highlight some elements at the expense of others. Each summary is followed by estimates of the Russian and Japanese casualties, established directly, on the basis of eye witnesses' testimonies, and indirectly by persons who studied the matter later. Here a major difficulty is the uncertainty about the nomenclature (names) used in the sources. This article addresses the problem of verification of territorial references head-on and comes to the conclusion that some commanders made wrong assumptions and, in consequence, wrong decisions. Moreover, the article argues, on a number of occasions, details of the time and the object of an attack were misconstrued or downright falsified. The conclusion brings a critical assessment of the way the Battle of Yalu River is presented in contemporary reports and in studies conducted after the event has receded into a distant past.

Wojna japońsko-rosyjska rozpoczęła się niespodziewanym atakiem Połączonej Floty na okręty rosyjskiej Eskadry Oceanu Spokojnego bazujące w Port Artur w nocy z 27 na 28 stycznia (8 na 9 lutego 1904), bez formalnego wypowiedzenia wojny, które miało miejsce potem¹. Walki toczone na morzu są w literaturze — zarówno obcojęzycznej, jak i polskiej — opisane w dostatecznym stopniu, za to niewiele uwagi poświęca się zmaganiom na lądzie. One były niejednokrotnie równie ważne jak potyczki na oceanach, a historiografia współczesna po 1945 roku traktuje je w sposób mało znaczący. Co ciekawe, inaczej sytuacja przedstawiała się w przypadku publikacji międzywojennych.

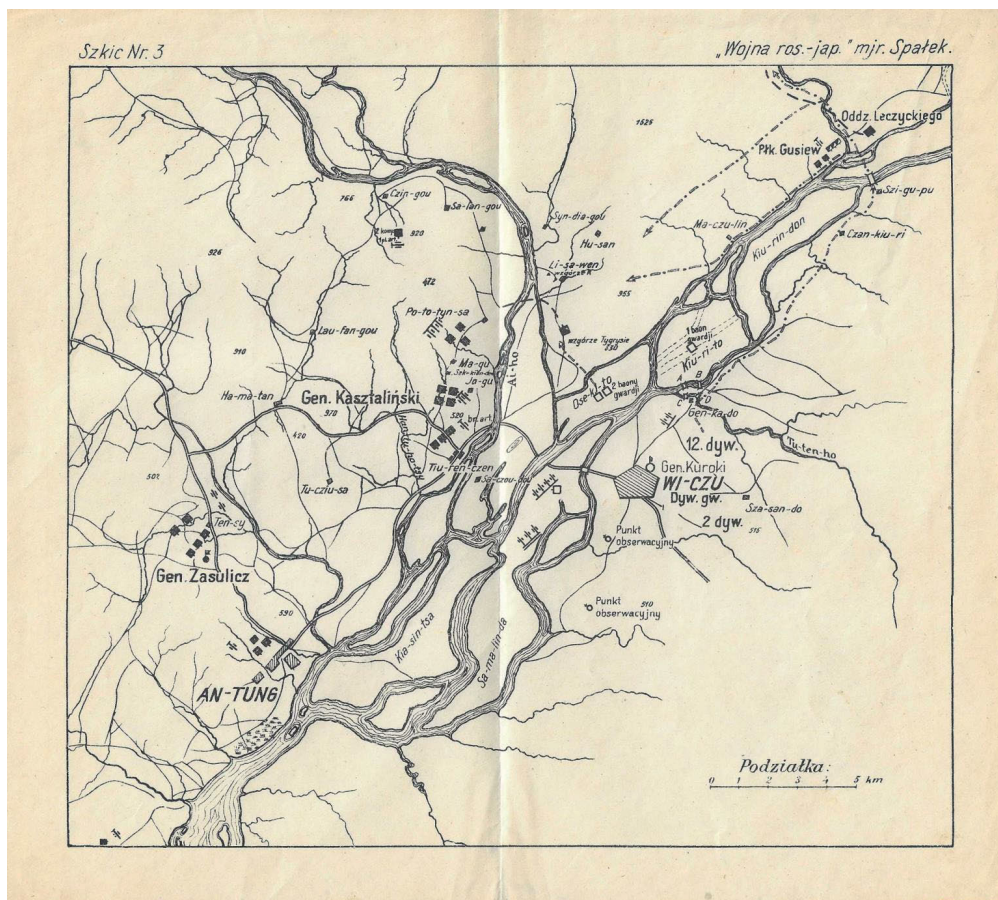
W niniejszym artykule chciałbym się zająć pierwszą z większych stoczonych w tej wojnie bitew, która odbyła się nad rzeką Yalu w dniach 16–18 kwietnia (29 kwietnia – 1 maja) 1904 roku². W pracy będę stosował podwójną datację³. Formy wyrazów, które miały inną pisownię w 1904 roku, zostaną przeze mnie uwspółcześnione. Część nazw dostosuję do załączonej mapki mjr. Władysława Spałka. Ponadto, ze względu na obszerność materiału badawczego, w moich rozważaniach zajmę się głównie przebiegiem samej bitwy. W przypadku jej genezy nakreślę tylko szkic. Posiadane przeze mnie informacje oparłem głównie na rosyjskich oraz brytyjskich wspomnieniach i rozkazach oraz niekiedy fragmentach ich tłumaczeń pojawiających się w tym okresie na łamach prasy warszawskiej. Główną gazetą, z której korzystałem, był „Kurier Warszawski” (numery od 30 kwietnia do 5 maja), ponieważ zawierał on stosunkowo najwięcej — na tle innych dzienników — depesz, telegramów.

Artykuł podzieliłem na kilka zasadniczych części. W pierwszej krótko omówiłem działania prowadzone na początku wojny, mające miejsce głównie na terenie obecnej Korei Północnej. Następnie przeszedłem do opisywania starć rosyjsko-japońskich w poszczególnych dniach: najpierw 16 (29) kwietnia, następnie 17 (30) kwietnia

¹ E. Drea, *Cesarska armia Japonii 1853–1945*, przeł. T. Tesznar, Kraków 2012. K. Kajdański, *Korytarz. Burzliwe dzieje Kolei Wschodniochińskiej 1898–1998*, Warszawa 2000, s. 125.

² *Historia polityczna Dalekiego Wschodu od końca XVI w. do 1945 r.*, red. J. Żukow, M. Składkowski, A. Dubinski, Warszawa 1981, s. 252.

³ W artykule datyienne podawałem według kalendarza gregoriańskiego, przyjętego w krajach katolickich w 1582 r., a w Rosji w 1918 r. Różnice między tym kalendarzem a wcześniej stosowanym kalendarzem juliańskim wynoszą 13 dni dla XX w.

Ryc. 1. Mapa bitwy na rzekę Yalu pochodząca z książki Władysława Spółka *Wojna rosyjsko-japońska 1904–1905 r.*, szkic nr 3

1904 roku i 18 kwietnia (1 maja). Pomiedzy odpowiednimi częściami umieściłem krótkie opisy strat, które poniosły obydwie strony walczące. W ostatnim elemencie artykułu nakreśliłem podsumowanie wraz z kilkoma spostrzeżeniami ogólnymi wynikającymi z przeprowadzonych badań.

1. Geneza

Po batalii morskiej z początku lutego 1904 roku obie strony konfliktu chciały jak najszybciej przetransportować wojska na tereny objęte działaniami wojennymi. Przez pierwsze miesiące nie dochodziło do większych potyczek pomiędzy walczącymi stronami, chociaż warte wspomnienia jest tutaj starcie pod Chōngju 15 (28) marca

1904 roku pomiędzy kawaleriami japońską oraz carską⁴. Problemy na kolei transyberyjskiej, która nie była wówczas jeszcze ukończona, spowodowały, że początkowo Rosjanie musieli korzystać z sił nie z Europy, lecz tylko z tych stacjonujących na Dalekim Wschodzie. Ponadto, według generała Józefa Dowbor-Muśnickiego, Sztab Główny Cesarskiej Armii Rosyjskiej nie wiedział nic o poddanych Meiji oraz o przyszłym terenie działań, a wróg wręcz przeciwnie⁵. Głównym dowódcą rosyjskim został Aleksy Nikołajewicz Kuropatkin (od 7 lutego 1904 r. był dowódcą rosyjskich sił lądowych w Mandżurii, a od 26 października 1904 r. do 16 marca 1905 r. dowódcą rosyjskich sił lądowych na Dalekim Wschodzie). Wysłał on do walki z armią generała Kurokiego Tametoko, która zeszła na ląd w okolicach Czemulpo kilka dni po pierwszych strzałach, oddział dowodzony przez generała Michała Iwanowicza Zasulicza. W opinii Jacka Solarza liczył on 26 tysięcy żołnierzy i zajął stanowiska w okolicach rzeki Yalu, „na odcinku od miasta An-tung do Sa-lan-gou”⁶. Pod koniec kwietnia przeciwnicy zaczęli się gromadzić na wyżej wspomnianym terenie. Sytuację przed bitwą opisuje między innymi generał Kuropatkin w telegramie z 17 (30) bm. do swojego władcy. Twierdzi w nim, że generał Zasulicz otrzymał informacje o niewielkiej liczbie Japończyków przepływających się przez rzekę w nocy z 15 (28) na 16 (29), ale nie doszło do poważniejszych starć⁷. Wspomniany generał zachęcał do bycia czujnym już 14 (27) kwietnia⁸. W prasie polskiej pojawia się notka o dostrzeżeniu oddziałów cesarskich o godzinie 14.00 15 (28) kwietnia podczas pochodu z Jonampo do Wi-czu⁹. Co ciekawe, w raportach brytyjskich nie znalazłem danych, które by potwierdzały marsz w kierunku wspomnianym przez dowódcę rosyjskiego. 16 (29) i 17 (30) kwietnia 2 dywizja i gwardia japońska działały co prawda w okolicach Wi-czu, ale obserwatorzy angielscy nie wskazywali Jonampo jako początek ich manewrów, co oczywiście nie musi być decydujące¹⁰.

⁴ B. Burleigh, *Państwo wschodu, czyli wojna japońsko-rosyjska 1904–1905 roku*, t. 1, przeł. E. Węclawska, Warszawa 1905, s. 141.

⁵ J. Dowbor-Muśnicki, *Moje wspomnienia*, Warszawa 1935, s. 107.

⁶ J. Solarz, *Armia Japońska 1873–1945*, Warszawa 2011, s. 51.

⁷ O.I. Bulgakov, *Illyustrirovannaya letopis' russko-yaponskoy vojny*, t.3, Sankt-Peterburg 1904, c. 42.

⁸ *Russko-japonskaja wojna 1904–1905 gg. Rabota Wojenno-istoriczeskoj komissii po opisaniu russko-japonskoj wojny*, vol. II, cz.1, St. Pietierburg 1910, s. 146.

⁹ „Kurjer Warszawski”, nr 120, 1 V 1904 (wieczorny), s. 10.

¹⁰ *The Russo-Japanese war Reports From British Officers Attached to the Japanese and Russian Forces in the Field*, vol. 1, Great Britain War Office, 1907–1908, p. 33–34.

2. Walki w dniu 16 (29) kwietnia 1904 roku

Rosjanie opublikowali w Petersburgu 18 kwietnia (1 maja) 1904 roku „komunikat głównego sztabu o położeniu wojsk na rzece Yalu”¹¹. Zawarte są w nim informacje dotyczące działań generała Zasulicza przed bitwą. Zamierzał on zająć Li-sawen i wzgórze Hu-sanu¹². W tym celu sformował jednostkę „pod dowództwem podpułkownika sztabu generalnego (Konstantego Pawłowicza) Linda”¹³. W tym miejscu znajdowali się żołnierze cesarscy w liczbie „dwóch batalionów 4-pułku gwardii z działami górskimi i niewielkim oddziałem kawalerii gwardyjskiej”¹⁴. Bennet Burleigh wspomina o udziale w walkach 2 i 12 dywizji japońskiej¹⁵. Źródła brytyjskie również to potwierdzają, jednak oprócz nich miała w walkach być obecna gwardia oraz rezerwy¹⁶. Jacek Solarz w swojej książce wspomina o jednostkach posiadających artylerię. Dzięki tej pozycji można się też upewnić, że nazewnictwo zastosowane przez dowództwo wojsk rosyjskich było poprawne. 4 Pułk Piechoty gwardii wspierany przez Batalion Saperów Gwardii należał do 2 Brygady Gwardii Cesarskiej pod dowództwem gen. Watanabe, a ona z kolei stanowiła element składowy Dywizji Gwardii Cesarskiej gen. Hasegawy, która pojawia się w publikacjach angielskich oraz widnieje w raporcie rosyjskim¹⁷. Interesujące jest to, że Rosjanin wspomina o obecności kawalerii, a ona nie należała do tego oddziału, lecz — według Solarza — do 2 Pułku Piechoty Gwardii jako wsparcie. Artyleria także pojawiająca się w tekście wchodziła w skład wsparcia 1 Pułku Piechoty Gwardii. Dlatego można założyć, że pozycje te były bronione przez wszystkie jednostki doborowe władcy Meiji, ale tylko niektóre z nich zostały przytoczone. Następnie żołnierzom rosyjskim z pomocą armat udało się wyprzeć Japończyków z pozycji Li-sa-wenu i Hu-sanu 16 (29) kwietnia (na tym odcinku w pierwotnych planach Japończycy chcieli okrążyć Rosjan¹⁸). R.F.R. Segwick zaznacza, że w nocy z 16 (29) na 17 (30) kwietnia artyleria cesarska otworzyła ogień do wroga, ale przebywający tam dowódca rosyjski generał Mikołaj Aleksandrowicz Kasztaliński miał rozkaz od generała Zasulicza, aby utrzymywać swoją pozycję¹⁹. W innych raportach angielskich wspomina się o ataku Ro-

¹¹ O.I. Bulgakov, *Illyustrirovannaya letopis' russko-yaponskoy voyny...*, p. 43.

¹² „Kurjer Warszawski”, nr 121, 2 V 1904 (poranny), s. 4.

¹³ O.I. Bulgakov, *Illyustrirovannaya letopis' russko-yaponskoy voyny...*, p. 43.

¹⁴ „Kurjer Warszawski”, nr 121, 2 V 1904 (poranny), s. 4.

¹⁵ B. Burleigh, *Państwo wschodu, czyli wojna...*, s. 145–147.

¹⁶ *The Russo-Japanese war Reports From British Officers Attached to the Japanese and Russian Forces in the Field...*, p. 33–34.

¹⁷ J. Solarz, *Armia Japońska...*, s. 51.

¹⁸ *Russko-japonskaja wojna 1904–1905 gg Rabota Wojenno-istoriczeskoj komissii po opisaniu russko-japonskoj wojny...*, c. 152–153.

¹⁹ F.R. Sedgwick, *1904 Russo-Japanese War. First period — the concentration*, Londyn 1909, p. 49.

sjan o godzinie 16.00 16 (29 kwietnia). Mieli oni mieć ze sobą cztery działa i zacząć natarcie na gwardię, która znajdowała się na Wzgórzu Tygrysim²⁰. Generał Kuropatkin, pisząc o danych przytoczonych mu przez generała Zasulicza, wspomina również o zajęciu wzgórza Syn-dia-gou²¹. Możliwe, że chodzi o wspomniane w notach brytyjskich Wzgórze Tygrysie. Znajduje to potwierdzenie w przypadku źródeł spisanych przez poddanych Edwarda VII²². Innego zdania jest Bennet Burleigh. Sądzi, że właściwe walki nad Yalu rozpoczęły się już 13 (26) kwietnia, a 16 (29) „mały oddział japoński zajął Hu-san, ale został wyparty”²³. Generał Kuropatkin dalej pisze, że po wejściu na strategiczne wzgórze wojska rosyjskie zaraz dostały się pod silny ostrzał wrogich armat „umieszczonych na północ od Wi-czu”²⁴. Obserwatorzy z Wielkiej Brytanii twierdzą, że Pułk Artylerii Gwardii znajdował się „na północny wschód od Wi-czu i na zachód od Gen-ka-do”²⁵. Dodano ponadto spostrzeżenie, że wróg przebywający na Wzgórzu Tygrysim (Rosjanie) nie pokazywał się, zatem wystrzelono „tylko kilka pocisków”, aby pokryć teren zajmowany przez jednostki wojsk rosyjskich. Wspominany przez generała Kuropatkina silny ogień nie mógł być zatem tak morderczy, zakładając prawdziwość informacji zawartych w publikacjach anglojęzycznych, zwłaszcza że wojska cesarskie nie mogły dostrzec celów, do których mają strzelać, dlatego precyzyjność trafień zapewne była niska. Generał Kuropatkin dodaje, że podczas walki „dwa nasze działa ostrzeliwały pontonowy most, który Japończycy zmuszeni byli rozebrać”²⁶. Chodziło tutaj o tzw. przeprawę „E”, ponieważ wszystkie inne zbudowano z różnych materiałów²⁷, np. ta nazwana „G” powstała nieco później z drewna²⁸. To kolejny dowód na to, że generał carski miał się z prawdą. Rosjanie nie tylko kryli się przed ostrzałem artyleryjskim, lecz mieli także możliwość celnego odpowiadania, co by było wielce utrudnione w przypadku tak intensywnego ostrzału artyleryjskiego armii cesarskiej. Generał Kuropatkin donosi również, że ostatecznie wojsko Cesarskiej Armii Japońskiej cofnęło się z terenów Li-sa-wenu i Hu-sanu do Yalu oraz na północ od miejsca walk²⁹. Całe zajście wraz z utratą wierzchołka górującego nad okolicą nie wpłynęło zasadniczo na dalsze działania strony japońskiej. Według Anglików do końca dnia nie wydarzyło się już nic wartego uwagi³⁰.

Spałek z kolei twierdzi, że żołnierze Cesarskiej Armii Japońskiej zdali sobie sprawę z obecności Rosjan na Wzgórzu Tygrysim 17 (30) kwietnia rano, a zatem

²⁰ *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 35.

²¹ O.I. Bulgakov, *Illyustrirovannaya letopis' russko-yaponskoy...*, c. 44.

²² *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 35.

²³ B. Burleigh, *Państwo wschodu, czyli wojna...*, s. 146.

²⁴ „Kurjer Warszawski”, nr 121, 2 V 1904 (poranny), s. 4.

²⁵ *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 35.

²⁶ O.I. Bulgakov, *Illyustrirovannaya letopis' russko-yaponskoy...*, c. 44.

²⁷ W. Spałek, *Wojna rosyjsko-japońska 1904–1905 r.*, Warszawa 1926, s. 39.

²⁸ *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 36.

²⁹ „Kurjer Warszawski”, nr 121, 2 V 1904 (poranny), s. 4.

³⁰ *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 35.

musieli jeszcze raz w ciągu tego czasu z niego zejść³¹. Ponadto 16 (29) kwietnia 1904 roku o godzinie 10 przed południem doszło do przeprawy części armii cesarskiej „w sile 1500 ludzi z 12 działami” przez Ambiche i Szogoputsy³². Frederick Palmer sądzi, że 16 (29) kwietnia rozpoczęło się forsowanie przez Japończyków rzeki Yalu, nie podaje jednak godziny³³. W raportach brytyjskich mówi się o tym, że dokonała tego 12 Dywizja w okolicach miejscowości Suikuchin³⁴. Z książki Rotema Kownera wynika, że tym oddziałem dowodził generał Inoue Hikaru, który właśnie w wyżej wymienionym dniu ukończył zadanie polegające na oczyszczeniu drogi w okolicy rzeki Ai-ho³⁵. Generał Kuropatkin pisze o obecności w tamtych okolicach niewielkiej jednostki rosyjskiej pod dowództwem podpułkownika Władimira Jakowlewicza Gusjewa. Według Władysława Spałka złożony on był z „2 kompanii piechoty (z 10 i 24 pułku strzelców syberyjskich), dwóch górskich dział i 3 sotni usuryjskich kozaków”³⁶. Źródła rosyjskie potwierdzają te ustalenia³⁷. W obliczu ciężkiego i nieprzerwanego bombardowania przez wrogich 12 armat wojsko carskie musiało się cofnąć³⁸. Kuropatkin tłumaczy również niemożność odpowiadania ogniem na ataki nieprzyjacielskie. Przeszkodę w opinii generała stanowiła zbyt znaczna odległość, która uniemożliwiała prowadzenie ostrzału posiadaną przez Rosjan artylerią górską³⁹. Podobnie rzecz się miała w odniesieniu do ostrzału karabinowego⁴⁰. Władysław Spałek twierdzi, że oddział ten został zmuszony do odwrotu ze względu na działania artylerii i piechoty wroga po godzinie 11⁴¹. Raporty rosyjskie wspominają o godzinie 10.45⁴². Według raportów brytyjskich oficerów o godzinie 11 w pobliżu Suikuchin pojawił się niewielki pododdział żołnierzy rosyjskich liczący „40 lub 50 kawalerzystów oraz 2 działa”. Ich liczba sugerowałaby część armii dowodzonej przez podpułkownika Gusjewa. Reakcja japońska była szybka, piechota otworzyła ogień do żołnierzy Cesarskiej Armii Rosyjskiej, którzy się oddalili. W źródłach występują rozbieżności. Z jednej strony to Rosjanie zaatakowali Japończyków, w drugim przypadku sytuacja przedstawiała się odwrotnie, a zatem należałoby tutaj mówić o dwóch różnych manewrach. Z kolei porównanie składu wojsk sugeruje jednak przyjęcie opcji o tej samej bitwie. Problematyczne pozostaje to, kto pierwszy ujrzał wroga i rozpoczął ostrzał.

³¹ W. Spałek, *Wojna rosyjsko-japońska...*, s. 40.

³² „Kurjer Warszawski”, nr 121, 2 V 1904 (poranny), s. 4.

³³ F. Palmer, *With Kuroki in Manchuria*, New York 1904, s. 56.

³⁴ *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 34.

³⁵ R. Kowner, *The A to Z of the Russo-Japanese War*, Plymouth 2006, s. 423.

³⁶ W. Spałek, *Wojna rosyjsko-japońska...*, s. 39.

³⁷ *Russko-japonskaja wojna 1904–1905 gg...*, c. 153.

³⁸ O.I. Bulgakov, *Illyustrirovannaya letopis' russko-yaponskoy...*, c. 44.

³⁹ „Kurjer Warszawski”, nr 121, 2 V 1904 (poranny), s. 4.

⁴⁰ *Russko-japonskaja wojna 1904–1905 gg...*, c. 153.

⁴¹ W. Spałek, *Wojna rosyjsko-japońska...*, s. 39.

⁴² *Russko-japonskaja wojna 1904–1905 gg...*, c. 153.

Generał Kuropatkin w swoim telegramie wspomina także o wiadomości otrzymanej od generała Pawła Iwanowicza Mischzenki. Jest tam mowa o bombardowaniu jednostek carskich z bliżej nieokreślonych okrętów Połączonej Floty, które — znajdując się przy ujściu Yalu — prowadziły ogień mniej więcej przez 20 minut, po czym go zaprzestały⁴³. Brakuje danych potwierdzających tego typu zdarzenie w posiadanych przeze mnie źródłach i publikacjach. Sedgwick wskazuje jedynie, że generał Mischzenko miał w przededniu starcia 7 szwadronów i znajdował się wraz z nimi daleko na zachodzie⁴⁴. Z raportu generała Kurokiego wynika, że nastąpił ostrzał floty cesarskiej w kierunku 400 rosyjskich żołnierzy piechoty i jazdy. Nie zgadza się jednak data, ponieważ według Japończyka miało się to odbyć 17 (30) kwietnia oraz trwać godzinę, czyli dłużej, niż pisał generał Mischzenko do dowódcy⁴⁵. W materiałach rosyjskojęzycznych pojawia się informacja o krótkiej demonstracji 6 małych jednostek japońskich pod dowództwem admirała Hosoi Sōtarō 16 (29) kwietnia⁴⁶.

3. Straty w bitwach z 16 (29) kwietnia

W telegramie z Liaoyangu, który pojawił się w prasie polskiej, m.in. w „Kurjerze Warszawskim”, nie licząc informacji o bojach stoczonych w tym dniu, zawarte zostały także dane o stratach. W pierwszej fazie miały one wynieść w odniesieniu do wojsk carskich 2 zabitych i 13 rannych⁴⁷. Nieco później piszący dodaje, że podczas dalszej walki, która rozegrała się pomiędzy wojskami nieprzyjacielskimi, rany odniosło kolejnych 14 Rosjan. Trudno jest jednoznacznie zweryfikować tego typu liczby. Większość autorów przytacza tylko zbiorcze statystyki bez uwzględniania poszczególnych faz bitwy. Władysław Spałek na przykład tylko czasami podaje ogólniki, np. podczas południowego przedarcia się armii japońskiej udało się jej to uczynić z „bardzo małymi stratami”⁴⁸.

Raport Sztabu Głównego Cesarskiej Armii Rosyjskiej również informuje o stratach w walkach. Według niego na odcinku pod Li-sa-wenem i Hu-sanem Rosjanie mieli „dwóch strzelców zabitych i 13 rannych”⁴⁹. Z kolei w odniesieniu do okolic, gdzie operował oddział podpułkownika Gusjewa, „czterech szeregowców zostało rannych i podpułkownik Gusjew kontuzjowany w głowę i lewą rękę”⁵⁰. Te same

⁴³ O.I. Bulgakov, *Illyustrirovannaya letopis' russko-yaponskoy...*, c. 44.

⁴⁴ F.R. Sedgwick, *1904 Russo-Japanese War...*, p. 50.

⁴⁵ „Kurjer Warszawski”, nr 122, 3 V 1904 (wieczorny), s. 9.

⁴⁶ *Russko-japonskaja wojna 1904–1905 gg...*, c. 155.

⁴⁷ „Kurjer Warszawski”, nr 121, 1 V 1904 (wieczorny), s. 11.

⁴⁸ W. Spałek, *Wojna rosyjsko-japońska...*, s. 39.

⁴⁹ O.I. Bulgakov, *Illyustrirovannaya letopis' russko-yaponskoy...*, c. 43.

⁵⁰ Tamże, c. 44.

dane pojawiają się w jednej z depeesz z Mukdeny (ob. Shenyang) z 19 kwietnia (2 maja), ale bez doprecyzowania, kto był kontuzjowany⁵¹.

W przypadku bardziej szczegółowych doniesień na temat armii cesarskiej pomocna okazuje się nota Kurokiego. Z posiadanej przez niego wiedzy wynika, że 16 (29 kwietnia) lekko rannych zostało 5 oficerów. Poległo 2 szeregowych żołnierzy, a 22 zostało rannych⁵². W telegramie z Liaoyangu datowanym na 17 (30) kwietnia autor określa liczbę strat Japończyków: 10 zabitych i 26 rannych⁵³. Identyczne dane występują w komunikacie rządowym strony rosyjskiej. Dodana jest jednak tam informacja, że część osób, które doznały uszczerbku na zdrowiu, udało się zabrać jednostkom Cesarskiej Armii Japońskiej ze sobą, dlatego ich liczba może nie być dokładna. Ponadto piszący twierdzi, że mogło dojść do ześlizgnięcia się części ludzi po pochyłości do Yalu, co prawdopodobnie zakończyło się ich śmiercią⁵⁴.

4. Walki toczne 17 (30) kwietnia 1904 roku

Spałek wskazuje na to, że rano wojsko carskie zaczęło „kopać rowy strzeleckie” na Wzgórzu Tygrysim, ale po ostrzale japońskim wycofało się z niego⁵⁵. Fragment tego autora jest bardzo podobny do raportu jednego z oficerów brytyjskich, w pewnych miejscach nawet powtarzany jest słowo w słowo⁵⁶. Tutaj ponownie przydatny jest telegram generała Kuropatkina. Zaczyna on sprawozdanie od zdarzenia mającego miejsce około godziny 10 przed południem. Wówczas to miało dojść do początku ostrzeliwania pozycji rosyjskich pod Tiu-ren-czenem przez Japończyków. Bombardowanie trwało siedem godzin. Siły wroga, które prowadziły atak, dowódca wojsk rosyjskich ocenia na „24 działa polowe i 12 12-centymetrowych umieszczonych w świetnie zamaskowanych okopach”⁵⁷. To spostrzeżenie potwierdza Spałek, dodając, że w tym celu żołnierze Cesarskiej Armii Japońskiej specjalnie posadzili drzewa, ale zrobili to tak umiejętnie, aby nie odstawało to od reszty terenu⁵⁸. Rosjanin nadmienia również, że nieprzyjaciel wystrzelił ponad 2000 pocisków w stronę broniących się, a mimo to armia carska pozostała na swoich pozycjach⁵⁹. Obserwatorzy

⁵¹ „Kurjer Warszawski”, nr 121, 2 V 1904 (wieczorny), s. 9.

⁵² „Kurjer Warszawski”, nr 122, 3 V 1904 (wieczorny), s. 9.

⁵³ „Kurjer Warszawski”, nr 120, 1 V 1904 (wieczorny), s. 11.

⁵⁴ O.I. Bulgakov, *Illyustrirovannaya letopis' russko-yaponskoy...*, c. 43.

⁵⁵ W. Spałek, *Wojna rosyjsko-japońska...*, s. 40.

⁵⁶ *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 35.

⁵⁷ O.I. Bulgakov, *Illyustrirovannaya letopis' russko-yaponskoy...*, c. 44.

⁵⁸ W. Spałek, *Wojna rosyjsko-japońska...*, s. 39.

⁵⁹ „Kurjer Warszawski”, nr 121, 2 V 1904 (poranny), s. 4.

brytyjscy donosili, że dogodnie pozycje zajęła 2 Dywizja wraz z 20 haubicami (artylerią polową) i dostała rozkaz, aby rozpocząć ogień wówczas, kiedy albo wróg pierwszy zacznie strzelać, albo kiedy kanonierzy uznają, że pojawił się dobry cel do bombardowania⁶⁰. Inne źródła rosyjskie w oparciu o raporty pułkownika Platona Aleksiejewicza Leczyckiego zawierają dane o atakach już od godziny 9 rano⁶¹.

Interesujące jest to, że w źródłach angielskich widnieją dane traktujące o rosyjskim, a nie japońskim ostrzale. Na ich podstawie 17 (30) kwietnia 1904 roku właśnie około godziny 10 inżynierowie „na dwóch lub trzech łodziach rozpoczęli pomiary głównej rzeki naprzeciwko Chukodai i o 10.30 rosyjskie działa zaczęły strzelać do nich”⁶². Dopiero wówczas artyleria Kraju Kwitnącej Wiśni z 2 Dywizji wraz z armatami polowymi zaczęła bombardowanie. Tym sposobem rozpoczął się według Anglików pojedynek⁶³. Gdyby ta informacja okazała się prawdziwa, to stawiałaby ona w zupełnie innym świetle walkę stoczoną pomiędzy Rosjanami i Japończykami. Armia cesarska nie byłaby wtedy stroną atakującą, tylko broniącą się, ponieważ wojsko carskie otworzyłoby ogień pierwsze. Dlatego też nie zostałyby złamany rozkaz, o którym pisałem wcześniej. Autor brytyjski dodaje, że po godzinie 10.40 zmasowanie ostrzału trwało 12 minut, co spowodowało nawet osunięcie się dział japońskich na północne wzgórza Chiu-lien-cheng. Jednostki wojsk rosyjskich następnie skierowały działania na lewą stronę pozycji wroga i kontynuowały atak przez następnych 30 minut, po czym armaty umilkły. Zatem o godzinie 11.22 nastąpił koniec walki. Zmagania trwały o wiele krócej, niż informował generał Kuropatkin⁶⁴. Spalek jednak wskazuje na to, że do bombardowań dochodziło jeszcze o godzinie 15⁶⁵. O godzinie 11.00 nastąpiło jeszcze jedno starcie pomiędzy żołnierzami walczących stron. „Sześć lub osiem dział pojawiło się na wzgórzu wschodnim Ma-kou (Ma-gu? — przyp. M.W.) (D 3) i otworzyło ogień”, ale uciхло po kilku rundach rażone szrapnelami przez Pułk Artylerii Gwardii⁶⁶.

Interesujące jest to, jak obraz walk w tym dniu przedstawiał dowódca strony przeciwnej — generał Kuroki. Niestety, nie dysponuję oryginalną wersją jego wiadomości, dlatego będę się tutaj posługiwał polskim tłumaczeniem, które jak każde inne nie jest wolne od wad. Według niego 12 Dywizja japońska zaczęła układać mosty pod Sukuszimą 16 (29) kwietnia i następnego dnia ukończyła to zadanie. Twierdzi on, że intensywna kanonada działowa trwała od godziny 10.40 do 13.20⁶⁷. Pozostaje to w sprzeczności z tym, co piszą historycy.

⁶⁰ *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 35.

⁶¹ *Russko-japońska wojna 1904–1905 gg...*, c. 158.

⁶² *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 35.

⁶³ Tamże, p. 36.

⁶⁴ „Kurjer Warszawski”, nr 121, 2 V 1904 (poranny), s. 4.

⁶⁵ W. Spalek, *Wojna rosyjsko-japońska...*, s. 41.

⁶⁶ *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 36.

⁶⁷ „Kurjer Warszawski”, nr 122, 3 V 1904 (wieczorny), s. 9.

Generał Kuropatkin uważa także, że 17 (30) kwietnia doszło do sforsowania rzeki Yalu przez Cesarską Armię Japońską w okolicy Syn-dia-gou. Po dokonaniu tego manewru zaatakowali oni Rosjan „rozłożonych na wzgórzach pod Hu-sanem, obszedłszy ich lewe skrzydło”⁶⁸. Dodaje następnie, że z powodu przeważających sił wroga „nasz oddział odszedł na pozycje w pobliżu wioski Po-to-tyn-sa”⁶⁹. Ciekawe zdarzenie wspominają obserwatorzy brytyjscy. Według nich 17 (30) kwietnia w południe kilku żołnierzy rosyjskich opuściło Wzgórze Tygrysie, aby z konsternacją odkryć pobliską obecność wojska japońskiego, które korzystając z okazji, zajęło strategiczne wzniesienie. Dokonać tego miał batalion gwardii, który podążał za inną jednostką, której celem było przygotowanie drogi pod późniejszy transport dział⁷⁰. Strona rosyjska o takim zdarzeniu nie wspomina. Władysław Spałek z kolei zaznacza, że 12 Dywizja japońska zbliżyła się do wzgórza, co skłoniło Rosjan do manewru opuszczenia go z powodu „niepokoju o swoje lewe skrzydło”⁷¹.

R. Krakowski, opisując starcia tego dnia nad Yalu, twierdzi, że Japończycy mieli jednego wielkiego sojusznika — „była to całkiem dla Europejczyków niezrozumiała obojętność wobec śmierci”⁷².

Zastanawiające jest to, że generał Kuropatkin nic nie wspomina w raporcie o zajęciach wieczorem i w nocy 17 (30) kwietnia⁷³. Bardziej szczegółowe dane w tym zakresie przytacza Spałek. Uważa on, że dowództwo japońskie nakazało zorganizowanie pomocy piechocie, tak aby wspierać ją mogła artyleria 2 Dywizji. Swoją marsz rozpoczęła ona o godzinie 20, docierając około 22.30 do wsi Ose-ki-to⁷⁴. Aleksander Czechowski sądzi, że w okolicach Yalu w nocy z 17 (30) na 18 (1 maja) 1904 roku trwała gwałtowna kanonada. Wspomina także o bombardowaniu przez kanonierki Połączonej Floty An-tungu⁷⁵. Działania floty cesarskiej były spowodowane planowanym desantem wojska na Półwysep Liaotński⁷⁶. Generał Kuroki dodaje w raporcie, że o godzinie 20 ukończony został most „na głównym ramieniu rzeki”, co spowodowało, że część armii przeszła po nim w okolicach Chusuniu⁷⁷. Tłumaczyłoby to rozpoczęcie pochodu przez 2 Dywizję, o której pisał Spałek.

⁶⁸ „Kurjer Warszawski”, nr 121, 2 V 1904 (poranny), s. 4.

⁶⁹ O.I. Bulgakov, *Illyustrirovannaya letopis' russko-yaponskoy...*, c. 44.

⁷⁰ *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 36.

⁷¹ W. Spałek, *Wojna rosyjsko-japońska...*, s. 41.

⁷² R. Krakowski, *Wojna rosyjsko-japońska*, Warszawa 1933, s. 18.

⁷³ O.I. Bulgakov, *Illyustrirovannaya letopis' russko-yaponskoy...*, c. 44.

⁷⁴ W. Spałek, *Wojna rosyjsko-japońska...*, s. 41.

⁷⁵ A. Czechowski, *Historja Wojny Rosyjsko-Japońskiej*, Warszawa 1906, s. 87–88.

⁷⁶ B.M. Czetwieruchin, *Ostatni z Cuszimy*, oprac. G. Mullern, Gdańsk 2005, s. 63.

⁷⁷ „Kurjer Warszawski”, nr 122, 3 V 1904 (wieczorny), s. 9.

5. Straty Rosjan 17 (30) kwietnia 1904 roku

Szczegółowy opis tego zagadnienia znajduje się na końcu rosyjskiego komunikatu rządowego. Podzielone zostało ono na dwie grupy, w zależności od pozycji, na których przebywało wojsko carskie. W przypadku tej pierwszej — Tiu-ren-czeńskiej przedstawiały się one w sposób następujący: „zabity podpułkownik (Fiodor Fiodorowicz) Pachomow (w tłum. pol. wersja Puchałow), ciężko ranny w głowę dowódca baterii 6-ej artyleryjskiej brygady podpułkownik (Ludwik Aleksandrowicz) Maljer” Dalej piszący mówi o tym, że uszczerbku na zdrowiu doznali również: „pułkownik 6-ej artyleryjskiej brygady (Aleksander Riejngoldowicz) Mjeyster, kapitan (Andriej Siergijewicz) Worobjew, sztabs-kapitan (Aleksander Aleksandrowicz) Sapożnikow, porucznik (Innokientij Konstantynowicz) Filadelfow i sztabs-kapitan 2-go batalionu saperów (Wiaczesław Grigorjewicz) Antroszjenko”⁷⁸. W przypadku drugiej pozycji carskiej — pod Chusanem — sytuacja wyglądała inaczej. Został tam „ciężko ranny w głowę porucznik 22-go pułku (Dmitrij) Antropow”. Autor donosi, że nie posiada jeszcze danych o liczbie poległych szeregowców, ale z niepotwierdzonych informacji wynika, że było ich 3 zabitych i 19 rannych⁷⁹. Szczątkowe dane występują także w innych materiałach rosyjskich. W jednym z nich pojawia się adnotacja o stratach w 22 Pułku (7 zabitych, 33 rannych), ale dotyczą one 2 dni 16 (29) i 17 (30) kwietnia⁸⁰.

6. Starcia toczne 18 kwietnia (1 maja) 1904 roku

W nocy doszło do transportu artylerii Cesarskiej Armii Japońskiej przez rzekę. Oficerowie brytyjscy wskazują na to, że manewr ten udało się wykonać tylko części (połowie) 2 Dywizji. Zrobiły to „trzy baterie wraz z eskortą oraz batalion piechoty”⁸¹. Dostały się one na wyspę Chukodai, zanim wstało słońce 18 kwietnia (1 maja). Spałek twierdzi, że o godzinie 2.30 Japończycy z wyżej wymienionego oddziału dotarli do Wzgórza Tygrysięgo, po czym przeszli jedną „z odnóg rzeki Ai-ho i zajęli wyspę Sek-kien-den”⁸². Nic nie wspomina o tym, że nie dokonała tego cała dywizja.

⁷⁸ O.I. Bulgakov, *Illyustrirovannaya letopis' russko-yaponskoy...*, c. 44.

⁷⁹ O.I. Bulgakov, *Illyustrirovannaya letopis' russko-yaponskoy...*, c. 44.

⁸⁰ *Russko-japonskaja wojna 1904–1905 gg...*, c. 158.

⁸¹ *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 37.

⁸² W. Spałek, *Wojna rosyjsko-japońska...*, s. 41.

Działania wojenne prowadzone w pierwszym dniu maja zostały przedstawione m.in. w „Komunikacie głównego sztabu o stanie rzeczy”⁸³ zawierającym wiadomość, że od godziny 4 „japońskie polowe i 12-centymetrowe baterie rozpoczęły najsilniejszy ogień na Tiu-ren-czeńską pozycję i do wojska rozłożonego pod Po-to-tyn-są”⁸⁴. Jacek Solarz podkreśla, że żołnierzom japońskim udało się podejść blisko pozycji rosyjskich dzięki zakamuflowaniu. Uważa, że taki sukces akcji był możliwy, ponieważ znajdowały się tam ścięte jodły oraz proso wysokie na 3,5 m. Przed świtem armia cesarska rozpoczęła ostrzał. Historyk dodaje, że była wspierana przez ukrytą artylerię, o której transporcie wspominał Spałek⁸⁵. Twierdzi on, że bombardowanie miało początek o godzinie 6 rano, a zatem później, niż to opisywał Jacek Solarz⁸⁶. Obserwatorzy brytyjscy wskazywali na to, że walki tego dnia zainicjowały działania piechoty o godzinie 7⁸⁷.

Z kolei generał Kuroki w opublikowanym w prasie telegramie pisze o tym, że atak nastąpił o świcie, a już o godzinie 7.30 udało się Japończykom zmusić Rosjan do zaprzestania ognia. Wojsko Cesarskiej Armii Japońskiej miało z tego skorzystać i zająć „wzgórza Kiulenczenu”⁸⁸.

W odniesieniu do armat ponownie występują nieścisłości. Według Anglików baterie rosyjskie na „Wzgórzu Stożkowym” i innym wzniesieniu na północy dostrzegły wroga, ale nie rozpoczęły ostrzału. Ciekawe jest też następne zdanie: „Sześć lub osiem dział w pobliżu Ma-kou (Ma-gu? — przyp. M.W.) pojawiło się na północny wschód od wioski i otworzyło ogień”. Potem dopiero „cała artyleria Gwardii odpowiedziała i uciżyła je w kilka minut”⁸⁹. Oficjalna wiadomość Sztabu Głównego Cesarskiej Armii Rosyjskiej przedstawia opis morderczego bombardowania, który zmusił Rosjan do odstąpienia od pozycji Tiu-ren-czeńskiej. Autor zaznacza, że w momencie wyruszenia armia carska odchodzi „w zupełnym porządku” z okolic Tiu-ren-czeny i Szachedzy. Dodaje jednak, że starcia nadal trwały pod Po-to-tyn-są oraz Czin-gou⁹⁰.

W ujęciu Solarza atak rozpoczął się od uderzenia japońskiego na słabsze lewe skrzydło Zasulicza, które po 30-minutowym ostrzale przestało istnieć⁹¹.

Z raportów brytyjskich można dowiedzieć się, że o godzinie 9.00 część jednostek Imperium Romanowów z lewej pozycji koło Hsi-cheng zaczęła się cofać na południe do Ha-ma-tan⁹². Spałek pisze, że rozkaz odwrotu wydał generał Kasztaliński puł-

⁸³ „Kurjer Warszawski”, nr 121, 2 V 1904 (poranny), s. 5.

⁸⁴ O.I. Bulgakov, *Illyustrirovannaya letopis' russko-yaponskoy...*, c. 44.

⁸⁵ J. Solarz, *Armia Japońska...*, s. 51.

⁸⁶ W. Spałek, *Wojna rosyjsko-japońska...*, s. 42.

⁸⁷ *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 38.

⁸⁸ „Kurjer Warszawski”, nr 122, 3 V 1904 (wieczorny), s. 9.

⁸⁹ *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 38.

⁹⁰ O.I. Bulgakov, *Illyustrirovannaya letopis' russko-yaponskoy...*, c. 44.

⁹¹ J. Solarz, *Armia Japońska...*, s. 52.

⁹² *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 38.

kownikowi Jakowowi Wiktorowiczowi Cybulskiemu o godzinie 8.30 i kazał się udać za rzekę Han-tu-ho-tsy⁹³. Cybulski przewidywał atak japoński już dnia poprzedniego⁹⁴.

Według Spółki podczas przeprawy przez rzekę Ai-ho 2 Dywizja poniosła spore straty. To niepowodzenie na lewym skrzydle udało się jego zdaniem zrównoważyć podczas działań na prawym⁹⁵. Doszło do odwrotu generała Aleksandra Nikołajewicza Gromowa (pomimo że wcześniej zarzekał się, że nie opuści pozycji „bez względu na wszystko”⁹⁶). Już o godzinie 10 generał Zasulicz podjął decyzję o cofaniu się, co spowodowało, że do godziny 15 większość oddziałów rosyjskich opuściło pole bitwy. Solarz wskazuje na to, że armia carska próbowała podjąć jeszcze próbę ataku w zwarcu, która mogła zaważyć na wyniku potyczki, ale Japończycy zastosowali pozorowany odwrót, po czym przeszli do kontrataku i zaczęli prowadzić ostrzał w kierunku zdezorientowanego wroga⁹⁷. Obserwatorzy angielscy sądzą, że do jednego z ostatnich akordów walk należało starcie 2 Dywizji japońskiej (która była „bardzo zmęczona i głodna”) z jednostkami Mikołaja II o godzinie 14.00. Cesarska Armia Japońska miała się udać w pobliże wzgórza Ha-ma-tan i z odległości 180–275 m rozpocząć ostrzał. Wówczas to miało dojść do ataku na bagnety około 300 Rosjan. Zostali oni jednak okrążeni z trzech stron i po 2–3 minutach poddali się. Podobno carscy oficerowie walczyli jak bohaterowie⁹⁸.

7. Straty poniesione 18 kwietnia (1 maja) 1904

Chciałbym w tym miejscu doprecyzować, że informacje pojawiające się po bitwie niekiedy nie dotyczyły tylko tego jednego dnia, ale podsumowywały liczby z kilku. W odniesieniu do ogłoszenia poselstwa japońskiego z 20 kwietnia (3 maja) mowa była o tym, że ubytki w armii cesarskiej nie przekroczyły 700 osób⁹⁹. W innym miejscu wspomina się o 500¹⁰⁰. Marian Zabłocki, dziennikarz z „Kuriera” oraz znawca tematyki dalekowschodniej tej gazety (zwiedził m.in. osobiście tereny działań wojennych), twierdzi, że Japończycy 18 kwietnia (1 maja) mieli 800 zabitych i rannych¹⁰¹. Jacek

⁹³ W. Spółka, *Wojna rosyjsko-japońska...*, s. 42.

⁹⁴ *Russko-japonskaja wojna 1904–1905 gg...*, c. 162–163.

⁹⁵ W. Spółka, *Wojna rosyjsko-japońska...*, s. 42.

⁹⁶ *Russko-japonskaja wojna 1904–1905 gg...*, c. 165.

⁹⁷ J. Solarz, *Armia Japońska...*, s. 52.

⁹⁸ *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 39.

⁹⁹ „Kurjer Warszawski”, nr 122, 3 V 1904 (wieczorny), s. 9.

¹⁰⁰ Tamże.

¹⁰¹ „Kurjer Warszawski”, nr 123, 4 V 1904 (poranny), s. 3.

Solarz uważa, że w starciu poległo lub zostało rannych 1036 poddanych Meiji¹⁰². Podobnego zdania jest Kowner¹⁰³. Władysław Spątek podaje, że żołnierze Kraju Kwitnącej Wiśni mieli 1000 zabitych i rannych¹⁰⁴. Anglicy podkreślają m.in. śmierć kapitana i porucznika podczas starć na wzgórzu Ha-ma-tan¹⁰⁵. Co ciekawe, źródła rosyjskie podają, że straty japońskie były stosunkowo niewielkie podczas forsowania rzeki Yalu, co miało być spowodowane działaniem ich artylerii¹⁰⁶.

W przypadku Cesarskiej Armii Rosyjskiej również pomocny jest Zabłocki. W oparciu o przytaczane przez niego źródła niemieckie dowiadujemy się, że straty — podobnie jak japońskie — wyniosły około 800 osób¹⁰⁷. Solarz określa je na ponaddwukrotnie większe od cesarskich — około 2700 ludzi¹⁰⁸. Spątek nadmieniam, że 4000 Rosjan oddało życie bądź odniosło rany, a kolejnych 600 dostało się do niewoli. Utracili oni też większość swoich dział (21 z 24): „8 ciężkich karabinów maszynowych i 90 wozów amunicyjnych”¹⁰⁹. Potwierdzają to spostrzeżenia obserwatorów brytyjskich¹¹⁰. Kowner ocenia straty carskie na 2700 i 500 żołnierzy pojmanych do niewoli¹¹¹.

Podsumowując moje krótkie rozmyślenia na temat bitwy nad rzeką Yalu, chciałbym jeszcze raz podkreślić, że stanowią one tylko szkic wstępny do poważniejszych rozważań w tym zakresie. Ze względu na ograniczenia ilościowe musiałem pominąć wiele aspektów tego starcia i skupiłem się tylko na tych, moim zdaniem najciekawszych, które wpłynęły w sposób znaczący na przebieg działań lub też na te, których dotyczyły spore rozbieżności w literaturze i skłaniały do bliższego przyjrzenia się im. Pokróćce przedstawiłem przebieg trzech dni walk oraz wspominałem nieco na temat strat, jakie zostały poniesione przez obydwie strony walczące.

Z zebranego przeze mnie materiału można dostrzec błędy lub zakłamania pojawiające się w raportach dowódców Cesarskiej Armii Rosyjskiej. Oczywiście, założenie, że inne dane ze strony angielskiej są wiarygodne, również nie znajduje pełnego potwierdzenia, zwłaszcza że Anglicy podpisali przecież traktat sojuszniczy z jednym z walczących krajów w 1902 roku¹¹². Rosjanie często nie doprecyzowywali, o który fragment frontu walk chodziło, co czasami doprowadzało do trudności badawczych.

¹⁰² J. Solarz, *Armia Japońska...*, s. 52.

¹⁰³ R. Kowner, *The A to Z of the Russo-Japanese...*, s. 423.

¹⁰⁴ W. Spątek, *Wojna rosyjsko-japońska...*, s. 44.

¹⁰⁵ *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 39.

¹⁰⁶ *Rusko-japońska wojna 1904–1905 gg...*, c. 169.

¹⁰⁷ „Kurjer Warszawski”, nr 123, 4 V 1904 (poranny), s. 3.

¹⁰⁸ J. Solarz, *Armia Japońska...*, s. 52.

¹⁰⁹ W. Spątek, *Wojna rosyjsko-japońska...*, s. 44.

¹¹⁰ *The Russo-Japanese war Reports From British Officers...*, p. 39.

¹¹¹ R. Kowner, *The A to Z of the Russo-Japanese...*, s. 423.

¹¹² T. Dmochowski, *Walka polityczna mocarstw o dominację w dorzeczu Amuru*, t. 1: *Manchuria i Przyamurze w okresie zmierzchu dawnych potęg (koniec XIX w. – 1917 r.)*, Toruń 1999, s. 118–119.

Ponadto inne nazewnictwo też okazywało się w kilku przypadkach niemałym utrudnieniem, np. w odniesieniu do kilku nazw na tzw. Wzgórzu Tygrysie. Różnica godzinowa była w niektórych przypadkach znaczna, ale trzeba wziąć pod uwagę to, że większość depeesz sporządzano na bieżąco i wówczas wiele sytuacji pozostawało niejasnych. Spowodowane to może być także zdezorganizowanym odwrotem części Rosjan z zajmowanych pozycji w końcowym etapie bitwy¹¹³. Stosunkowo ubogo przedstawiono niewątpliwie spojrzenie strony japońskiej. Utrudnieniem jest tutaj bariera językowa, ale też niepojawianie się w dokumentach relacji japońskich. Można jednak założyć, że ich wersje wykazywały podobieństwa z tym, co mówili korespondenci, oficerowie i obserwatorzy brytyjscy oraz amerykańscy, którzy widzieli sojusznika w Kraju Kwitnącej Wiśni. Choć w przypadku tych drugich szybko się to zmieniło. Nie poruszyłem też problematyki skutków tej bitwy, ale myślę, że mimo wszystko niniejszy artykuł stanowi pod kilkoma względami nowsze ujęcie tematyki działań wojennych na lądzie podczas konfliktu japońsko-rosyjskiego, które ostatnimi czasy są tematem moich badań i dociekań.

Bibliografia

Prasa

„Kurjer Warszawski” 30 IV 1904 – 5 V 1904.

„Goniec Wieczorny” 30 IV 1904 – 5 V 1904.

Źródła drukowane

Bulgakov O.I., *Illyustrirovannaya letopis' russko-yaponskoy voyny*, Sankt-Peterburg 1904.

Hamilton I., *A British Attaché in the Russo-Japanese War*, t. 1–2, Kingston 2021.

Russko-japonskaja wojna 1904–1905 gg. Rabota Wojenno-istoriczeskoj komissii po opisaniu russko-japonskoj wojny, vol. I–X, St. Pietierburg 1910.

The Russo-Japanese war Reports From British Officers Attached to the Japanese and Russian Forces in the Field, vol. 1–3, Great Britain War Office, 1907–1908.

Wspomnienia

Berbecki L., *Pamiętniki generała broni Leona Berbeckiego*, Katowice 1959.

Burleigh B., *Państwo wschodu, czyli wojna japońsko-rosyjska 1904–1905 roku*, t. 1, przeł. E. Węclawska, Warszawa 1905.

Czetwieruchin B.M., *Ostatni z Cuszimy*, oprac. G. Mullern, Gdańsk 2005.

Dowbor-Muśnicki J., *Moje wspomnienia*, Warszawa 1935.

Górski K., *Wspomnienia z Mandżuryi*, Kraków 1909.

Palmer F., *With Kuroki in Manchuria*, New York 1904.

¹¹³ *Russko-japonskaja wojna 1904–1905 gg...*, c. 176–177.

Opracowania

- Biryuk S., *Russkaya pekhota v russko-yaponskoyvoyne 1904–1905 gg. «Na sopkakh Man'chzhurii»*, Moskva 2021.
- Czechowski A., *Historja Wojny Rosyjsko-Japońskiej*, Warszawa 1906.
- Dmochowski T., *Walka polityczna mocarstw o dominację w dorzeczu Amuru*, t. 1: *Man-dżuria i Przyamurze w okresie zmierzchu dawnych potęg (koniec XIX w. – 1917 r.)*, Toruń 1999.
- Drea E., *Cesarska armia Japonii 1853–1945*, przeł. T. Tesznar, Kraków 2012.
- Historia polityczna Dalekiego Wschodu od końca XVI w. do 1945 r.*, red. J. Żukow, M. Skłodowski, A. Dubinski, Warszawa 1981.
- Kajdański E., *Korytarz. Burzliwe dzieje Kolei Wschodniochińskiej 1898–1998*, Warszawa 2000.
- Kowner R., *The A to Z of the Russo-Japanese War*, Plymouth 2006.
- Krakowski R., *Wojna rosyjsko-japońska*, Warszawa 1933.
- Polit J., *Japońska polityka zagraniczna 1895–1945*, Kraków 2015.
- Rossija i SSSR v bonach XX veka Poteri vooruzhennykh sil*, red. G.V. Krivosheyev, Moskva 2001.
- Runov W.A., *Bitwa za Man'chzhuriyu 1900–1945*, Moskva 2021.
- Ryzhkova N.V., *Donskoye kazachestvo v voynakh nachala XX veka*, Moskva 2015.
- Sedgwick F.R., *1904 Russo-Japanese War. First period — the concentration*, Londyn 1909.
- Sedgwick F.R., *The Russo-Japanese War. The campaign in Manchuria secondo period: the decisive battles 22nd Aug. to 17th Oct. 1904*, Londyn 1912.
- Solarz J., *Armia Japońska 1873–1945*, Warszawa 2011.
- Spalek W., *Wojna rosyjsko-japońska 1904–1905 r.*, Warszawa 1926.
- Tubielewicz J., *Historia Japonii*, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź 1984.